

Türkiye’de Ve Avrupa Birliği’nde Çiftçi Hareketlerinin Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi: Çiftçi Hareketleri mi Çiftçi Hareketsizliği mi?

A Comparative Analysis Of Rural Movements In The European Union And Turkey: Farmer Movements Or *Farmers' Inactivity*?

Mustafa DENİZLİOĞLU¹

Araştırma Makalesi / *Research Article*

Geliş Tarihi / *Received*: 07.09.2021

Kabul Tarihi / *Accepted*: 10.11.2021

Doi: 10.48146/odusobiad.1007477

Atıf / Citation: Denizlioğlu, M., (2021). “Türkiye’de ve Avrupa Birliği’nde Çiftçi Hareketlerinin Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi: Çiftçi Hareketleri mi Çiftçi Hareketsizliği mi? *ODÜSOBİAD*, 11(3), 777-790, Doi:10.48146/odusobiad.1007477

Öz

Tarım işçileri ve üreticileri, içinde buldukları yaşam ve çalışma koşullarının olumsuz olması nedeniyle zaman zaman kamu otoritesine karşı harekete geçebilmektedir. Türkiye’deki ve Avrupa Birliği’ndeki(AB) çiftçilerin genel görünümünün ve çiftçi hareketlerinin karşılaştırılarak ele alınması, kırsal hareketleri anlamak için önemlidir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’deki ve AB’deki çiftçilerin ekonomik durumunu ve yaşam standartlarını inceleyip bu kriterlerin söz konusu ülkelerdeki çiftçi hareketleri üzerindeki etkisini mukayeseli olarak çözümlenerek literatüre katkıda bulunmaktır. AB ülkelerinde yaşamını sürdüren tarım işçilerinin ve üreticilerinin Türkiye’dekilere nazaran daha olumlu koşullara sahip oldukları hâlde, hak talep eden örgütlü hareketler bağlamında daha etkin olmaları, Türkiye’deki çiftçi hareketlerini göreceli olarak bir *çiftçi hareketsizliği* durumu şeklinde tanımlamayı mümkün kılmaktadır. Üstelik, 2019 yılının sonlarında başlayan Covid-19 pandemisi, Türkiye’deki ve AB’deki tarım işçilerini ve üreticilerini zor bir duruma sokmuştur. AB ülkelerindeki üreticiler, pandemiden kaynaklanan sorunların çözülmesi için birçok eylem düzenlemiştir. Buna karşın Türkiye’deki kırsal hareketler, AB ülkelerindeki çiftçi hareketlerine göre daha edilgen kalmıştır. Bu durumu gösterebilmek için tarımsal gelişmişlik düzeyleri ve çiftçi profilleri farklı olan iki aktör olarak Türkiye ve AB incelenmiştir. AB tarafından uygulanan tarım politikalarının Türkiye’ye göre daha destekleyici olmasına rağmen AB çiftçilerinin kırsal hareketlere daha fazla katıldığı görülmüştür. Bu çalışmada, gazete haberleri ve akademik makaleler başta olmak üzere yazılı belgelerin incelenmesi şeklinde nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Covid-19 ve Tarım, Çiftçi Hareketleri, Çiftçi Hareketsizliği, Türkiye’nin Çiftçi Profili, AB’nin Çiftçi Profili, Türkiye’de ve AB’de Kırsal Hareketler

Abstract

Agricultural workers and producers are capable of organizing demonstrations against the public authorities from time to time due to the unfavorable living and working conditions they are in. Considering comparatively the general outlook and farmer movements in Turkey and the European Union (the EU) is significant for understanding the rural movements. The aim of this study is to contribute to the literature by examining economical conditions and living standards of the farmers in Turkey and the EU and relatively analyzing the impact of these criteria on rural movements in these countries. Resident farmers of EU countries live in much better conditions than Turkey’s. Despite that fact, European farmers are much more active than Turkish farmers in claiming their rights. This situation leads to relative inactivity of farmers movement in Turkey compared to the actions of European farmers. Furthermore, the COVID-19 pandemic that started in late 2019 has put the agricultural workers and producers in Turkey and the EU in a difficult situation. Farmers in the EU countries have organized many demonstrations to demand the problems caused by the pandemic to be solved. However, rural movements in Turkey have remained relatively weak than the farmer movements in the EU countries. In order to illustrate that situation, both Turkey and the EU are examined as two actors that have got different levels of agricultural development and farmer profile. It seems that although the agricultural policies applied by the EU are more supportive than the ones in Turkey, the EU farmers tend to participate in rural movements more. In this study, qualitative research methods were used in the form of examining written documents, especially newspaper reports and academic articles.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, e-mail: mustafadenizlioglu7@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7752-7279



Keywords: COVID-19 and Agriculture, Farmer Movements, Farmers' Inactivity, Turkey Farmers' Profile, The EU Farmers' Profile, Rural Movements in Turkey and the EU

Giriş

Çiftçi hareketleri, neoliberal paradigmanın hâkim olduğu mevcut küresel sistemde, bu paradigmanın toplumsal formasyona nasıl yansıdığını anlamak açısından önemlidir. Devletlerin tarım politikaları ve kırsaldaki halkın genel durumu çiftçi hareketlerini etkiler. Dünya Ticaret Örgütü(DTÖ), Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu(IMF) neoliberal politikalar izlenmesini teşvik eden başlıca uluslararası kuruluşlardır. Bu kuruluşların taraf devletlerle yaptıkları anlaşmalar, o devletlerin vatandaşlarını da etkiler. Tarım özelinde bakıldığında, neoliberal politikaların çiftçiler üzerinde olumsuz etkilerinin olabildiği görülmektedir. AB, önde gelen bir ekonomik entegrasyon modeli olarak bünyesindeki çiftçilerin neoliberal sistem karşısında, piyasadan ve üretimden kopmasına karşı daha yapıcı politikalar geliştirirken Türkiye'de izlenen tarım siyasetinin bu kadar olumlu olduğunu iddia etmek güçtür.

Türkiye'nin tarımdaki potansiyelinin yüksekliği ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) raporlarına dahi yansımıştır (Kıyanç, 2019: 263). Bu zenginliğe rağmen, Türkiye'deki tarım üreticilerinin durumu AB'dekiler kadar parlak değildir. Üstelik, Covid-19 pandemisinde yaşananlar, Türkiye'deki ve AB ülkelerindeki çiftçiler arasındaki bu eşitsizliği daha da artırmıştır. Buna karşın, Türkiye'deki çiftçi hareketleri AB'dekine kıyasla daha sınırlı kalmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de yaşayan çiftçilerin AB ülkelerindeki çiftçilere göre daha olumsuz koşullarda yaşamasına rağmen, buradaki çiftçi hareketlerinin AB'deki çiftçi hareketlerine göre neden daha kısıtlı olduğu sorusuna bir cevap geliştirmektir.

Türkiye, çiftçilerin maruz kaldığı çeşitli olumsuzluklara rağmen kırsal hareketlerin çok yoğun görülmediği bir ülkedir. AB ülkeleri ise çiftçilerine nispi olarak daha iyi şartlar sunduğu hâlde buradaki kırsal hareketler daha yoğundur. Türkiye ve AB arasındaki bu farklılıklar nedeniyle, bu iki aktörün mensubu olan çiftçilerin genel görünümünü ve çiftçi hareketlerini karşılaştırmak iyi bir kıyas için elverişli bir seçenektir.

Bu çalışma, literatüre, *çiftçi hareketsizliği* kavramını Türkiye-AB karşılaştırması üzerinden katmayı hedeflemektedir. Söz konusu kavram, literatürde yer alan ve genel kabul görmüş bir mefhum olmamakla birlikte ilk kez bu makalede yer alacaktır. AB ülkelerindeki çiftçiler, Türkiye'dekilerden daha iyi şartlarda yaşamlarını ve tarımsal üretimlerini sürdürdükleri hâlde, Türkiye'deki çiftçilere göre daha örgütlü ve etkili bir mücadele biçimi benimsemiş durumdadır. Bu nedenle, AB'de hayatını idame ettiren çiftçilerden daha kötü şartlarda yaşamakta olan Türkiye'deki çiftçilerin kırsal hareketler düzenlemekteki çekinik tavrını *çiftçi hareketsizliği* olarak ifade etmek mümkündür. Üstelik, 2019 yılında başlayan Covid-19 pandemisi, tarım üreticilerini de doğrudan etkilemiş ve çiftçi hareketleri açısından önemli veriler sunmuştur. Pandemi, Türkiye'deki tarım üreticilerinin AB'dekilere göre zaten daha olumsuz olan durumunu daha da kötüleştirmiştir.

Çalışma, iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Türkiye'de ve AB ülkelerinde çiftçilerin genel görünümü incelenip karşılaştırılacaktır. İkinci bölümde ise Türkiye'deki ve AB ülkelerindeki çiftçi hareketleri ele alınıp birbiriyle kıyaslanacaktır.

Türkiye'de Çiftçilerin Genel Görünümü

Anadolu'daki tarımsal faaliyetlerin binlerce yıllık bir geçmişi vardır. Türkiye, sahip olduğu iklim ve coğrafi özellikleri sayesinde çok sayıda endemik tür dâhil olmak üzere pek çok zirai ürünün yetiştirilmesine elverişli bir sahaya sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti özelinde bakmak gerekirse, tarım sektörü cumhuriyetin erken dönemlerinde devletin gündemine gelmiştir ve bu alanda bazı çalışmalar yapılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk döneminde, 1930'lu yıllarda, Almanya'dan Türkiye'ye getirilen Ekonomi Profesörü Fritz Baade, Türkiye'nin kendisine ait kaynaklarıyla kalkınabileceğini söylemiştir (Bolat, 2019). Bu tespit, cumhuriyetin ilk yıllarında hem tarıma önem verildiğini göstermekte hem de Türkiye'nin kırsaldaki potansiyelinin ehemmiyetine dikkat çekmektedir.

Türkiye'de tarıma ilişkin en keskin dönüşümlerden birisi 1980'den itibaren Türkiye yönetiminde söz sahibi olmaya başlayan Turgut Özal'ın başbakanlık ve daha sonra cumhurbaşkanlığı yaptığı dönemde(1983-1993) yaşanmıştır. Türkiye'nin geliştirilmesi mümkün olan bu gücünü-tarım sektörünü- özellikle 1980'lerden itibaren yeteri kadar öne çıkaramadığını ve bunun da etkisiyle özellikle küçük arazilere sahip olan tarım üreticisinin ülkedeki zenginlikten yeterli payı alamadığını söylemek mümkündür. Türkiye'nin küreselleşme

sürecine entegre olmaya başlaması ve neoliberal sisteme dâhil olması 1980 yılından itibaren gerçekleşmiş ve bu köklü değişimin tarıma ve çiftçilere çeşitli yansımaları olmuştur. Dünya Bankası, Türkiye'deki tarımsal faaliyetler açısından on yıllardır önemli bir aktör olarak öne çıkmaktadır ve IMF ile birlikte, Türkiye'nin kapitalist sisteme dâhil olmasını, neoliberal ekonomi modelini yerleştirmesini desteklemiştir (Döner, 2015). 1980'de Turgut Özal'ın öncülüğünde alınan 24 Ocak Kararları, IMF ve Dünya Bankası gibi neoliberal politikalar uygulanmasını öneren küresel kurumların talepleriyle uyumuştur ve Türkiye'de kırsal bölge mensuplarının istikrar programlarına direkt olarak dâhil olması bu süreçte başlamış olup çiftçilere yönelik devlet desteğinde azalma görülmüştür (Kandemir, 2011: 105). Neoliberalizm, kamu hizmetlerinin sınırlandırılmasını ve sektörlere kamu kurumlarının değil, özel şirketlerin yön vermesini uygun görmektedir. Özal döneminin ilk yıllarında dış yardımlarla ve para arzının artırılmasıyla yapay görünümüne bir gelişme yaşayan Türkiye, enflasyonun artmaya başlamasıyla birlikte kamu harcamalarını kısmanın yollarını aramaya başlamıştır. Halkın dönemin iktidarına verdiği desteğin azalması üzerine popülizme yönelen Özal yönetimi, çiftçiye yönelik desteği zaman zaman artırmıştır. Ancak 1980-1993 dönemine genel olarak bakıldığında, devletin destekleyici müdahalelerinin azalma eğiliminde olduğunu görmek mümkündür. Türkiye'nin neoliberal politikaların başat uygulayıcılarından olan küresel örgütlerle ilişkisi daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir.

Türkiye'nin IMF, Dünya Bankası ve DTÖ ile kurduğu ilişkiler, 1994'te DTÖ Tarım Antlaşması'na taraf olması, 1995'te AB ile görüşmeler yapması tarım politikalarında çeşitli değişiklikler yaratmış ve bu kapsamda, 2000'li yılların başlarından itibaren fiyat ve girdi sübvansiyonları tedricen kaldırılmıştır (Yavuz ve Karaman, 2012). 1990'larda koalisyon yönetimlerinin ve krizlerin hâkim olduğu Türkiye'de çiftçilerin genel durumunun devlet desteği özelinde olumlu seyrettiğini söylemek güçtür. Piyasa üzerinde, küçük çiftçilerden ziyade büyük şirketler etkili olmuştur. Kriz süreçleri dövize uygun zamanlarda büyük yatırım yapan belirli tüccarları çok zenginleştirirken bu krizlerin yükünü taşımak geniş arazilere sahip olmayan halka düşmüştür. Görüldüğü üzere, bu uygulamalar da neoliberal dünya düzeninin gerekleriyle paraleldir.

Neoliberal siyasetin tarım üzerindeki etkisiyle ilişkilendirilebilecek bir iç hukuk düzenlemesi olan Tarım Kanunu 2006'da kabul edilmiştir. Bu kanuna göre "Tarımsal destekleme programlarının finansmanı, bütçe kaynaklarından ve dış kaynaklardan sağlanır. Bütçeden ayrılacak kaynak, gayrisafi millî hasılanın yüzde birinden az olamaz" (Tarım Kanunu, madde 21). Ancak devleti bağlayan bu hükme rağmen tarım için ayrılan bütçe, kanunda emredilen orana son yıllarda ulaşamamıştır (Doğrulupayı, 2017; Anadolu Ajansı, 2019). Bu durum, ülkedeki tarım üreticisinin devletten gerekli desteği alamadığını gösteren etkenlerden birisidir.

Devletin doğrudan gelir sübvansiyonlarının üretime değil, tarım alanlarının boyutlarına bağlanmış olması, çok geniş arazilere sahip üreticiyi zenginleştirirken küçük tarım arazilerine sahip olan çiftçilerin üretimden kopmalarına, çiftçiliği bırakmalarına, kente göç etmelerine neden olmuştur ve Türkiye'de tarım, sanayi ve hizmet sektörleri arasında yoksulluk oranının en yüksek olduğu bölüm tarımdır. (Kandemir, 2011). Burada, neoliberal sistemin yapısal bir paradoksu ortaya çıkmaktadır: İzlenen politikalar özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoksul kesiminin maddi sorunlarını daha da derinleştirirken zengin üreticinin parasal girdilerini daha fazla yükseltmektedir.

Tarım sektörünün vazgeçilmez ürünleri arasında yer alan yem ve gübre fiyatlarının artması, gübrenin ithal edilmekte olması, tarım arazilerinin inşaat sahalarına dönüştürülmesi, tarım teknolojilerinin eskiye göre gelişmesi nedeniyle insan gücüne duyulan ihtiyacın azalması gibi faktörler çiftçilerin üretimi bırakması gibi sonuçlar doğurmaktadır (Kara, 2019). Üstelik, son yıllarda Türk Lirası'nın diğer para birimlerine karşı yüksek oranda değer kaybetmesi ithal edilen ziraî ürünlerin de fiyatlarının yükselmesine sebep olmuştur. Tarım üreticilerinin katlanarak artma eğilimindeki borçları, onların bu meşgaleden uzaklaşmalarına ve topraklarını satmalarına neden olmaktadır (Döner, 2016: 71). Bu açıdan bakıldığında, tarım üreticileri bugün sadece para desteği konusunda değil, küresel konjonktürden kaynaklanan meselelerden bölgesel dinamiklerdeki değişimlere kadar çok farklı hususta bir dizi sorunla yüzleşmekte ve bu sorunlar karşısında kırılğan yapısını hâlen muhafaza etmektedir. İklim gibi doğal unsurlarla birlikte beşeri faktörler de çiftçileri etkilemektedir.

Tarımanın doğal şartlara çok bağlı olması, tarım ürünlerinin esnekliğinin iktisadi olarak yüksek olması, üretimin mevsimsel olması, tarımda iş ve aile hayatlarının bir arada olması, çiftçilerin ürün fiyatları üzerinde belirleyici etkisinin olmaması gibi etkenlerden dolayı tarımla uğraşanlar devlet desteğine ihtiyaç duymaktadır (Günay ve Tunçer, 2017). İhtiyaç duyulan bu desteğin gerektiği gibi sağlanmamasında neoliberalizmin yarattığı, özel sektörü ön plana alan kültürün ve siyasetin etkisinin olduğunu söylemek



mümkündür. Türkiye gibi gelişmekte olan ve demokrasi standartlarının çok yüksek olmadığı ülkelerde hükümet mensuplarının devlet desteğini kendilerine siyasi ve -zaman zaman- ailevi olarak yakın olan şirketlere yönlendirmesi kırsalın kalkınmasını ve büyük şirketler karşısında rekabet etme şansı bulmasını engellemektedir. Serbest piyasa ekonomisi koşullarında rekabet gücüne sahip olmayan unsurların piyasada özne konumunda olması pek mümkün olmamaktadır. Adil rekabet olmadığına, üreticiler yoksulluk sınırının altında kalan bir gelir elde edebilmekte ve aylık bazda ülkedeki asgari ücretin de daha aşağısında bir getiri kazanabilmektedir. Türkiye'nin -fındık gibi- üretimde dünya çapında oldukça kuvvetli olduğu tarım ürünlerinin üretiminde dahi üreticilerin bu güçten yeterli payı alamadığı ve geçinmek için ek iş yapmak zorunda kaldığı durumlar söz konusudur.

Tüm unsurlar dikkate alındığında, görülebildiği üzere küreselleşme trendinin Türkiye'deki küçük tarım üreticileri üzerine birtakım olumsuz yansımaları olmuş ve üretici, gerekli kamusal desteği edinememiştir. Kapitalist piyasa düzeninde güçlü şirketlerin belirleyici noktada olması çiftçilerin hareket sahasını daraltmıştır. Türkiye'de tarım üreticisi uzun yıllardır artık kemikleşmiş bir niteliğe bürünen birçok sorundan kurtulmakta zorlanmaktadır.

AB Ülkelerinde Çiftçilerin Genel Görünümü

Avrupa toprakları için tarımın ve tarıma yönelik eylemlerin geçmişi AB'nin kurulmasının çok öncesine dayanmaktadır. Örneğin, kooperatif faaliyetlerinin yaklaşık yüz elli senelik bir geçmişinin olduğu Fransa'da, bu faaliyetler, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından tarım sektöründeki kalkınmayı destekleyen bir etken olarak görülmeye başlanmış ve kooperatiflerin büyük başarısı iki dünya savaşı arası dönemde, üyelerin spesifik alanlara (şarap üretimi, mandıracılık gibi) yönelmesiyle sağlanmıştır (Gutiérrez, Atela ve Dueñas, 2005). Tarım, günümüzde AB ülkelerinin vatandaşlarının temel geçim kaynaklarından birisi olmasa da geçmişte, tarımsal faaliyetler o dönemin toplumları için önemli bir konumdaydı. Özellikle sanayi sektörünün bugünkü kadar gelişmiş olmadığı tarihlerde, dünyadaki birçok bölgede olduğu gibi Avrupa'da da kırsal bölgelerin yürüttüğü üretim faaliyetleri ekonomi için büyük önem arz etmekteydi. Avrupa özelinde bakıldığında, bu coğrafyanın çiftçilerinin tarım ürününün arzının çeşitli aşamalarında örgütlülük sergilediği söylenebilir. Tarımda örgütlenmeye geçmişte verilmiş olan bu önem, bugünün AB ülkelerinin kırsal kesimine yol göstermeye ve fayda sağlamaya devam etmektedir. Çiftçilerin bu tavrı, devletlerin ve dahi devlet üstü unsurların siyasetini etkilemiştir. Baker'ın Avrupa'da tarımı ve sanayileşmeyi incelediği 1979 tarihli çalışmasında (sf. 313), "modernleşmenin, saniyede olduğu kadar tarımda da gerçekleştiği" ileri sürülmektedir. Söz konusu çalışmanın kırk seneden daha uzun bir süre önce yayımlandığı da dikkate alındığında, tarım sektörünün süregelen bir nitelikte olduğu ve bu devrim içerisinde söz konusu sektörün düzenlemelere ihtiyaç duyduğu yorumu yapılabilir.

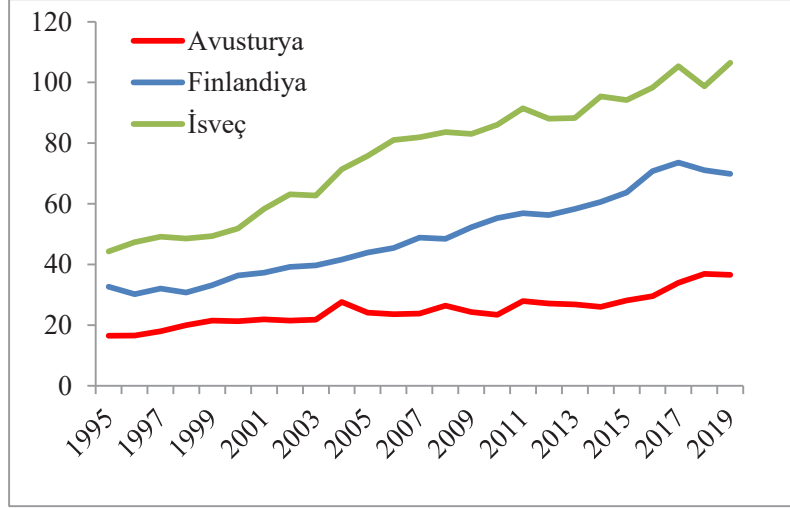
AB ülkelerinde tarım konusundaki politikalarda öne çıkan unsur, Ortak Tarım Politikası (OTP)'dir. OTP, İkinci Dünya Savaşı'nın bitişini takip eden yıllarda temellenmeye başlamıştır (Arslan Olcay, 2015). OTP'nin tarım üreticisi üzerindeki etkinliği günümüzde de mevcuttur. AB bünyesinde de tarımla alakalı zorluklar yaşanabilmektedir. Örneğin, geçmişte, arz fazlasının yaşandığı dönemler olmuştur. Ancak bu zorluklar çözülmeye çalışılırken çiftçilerin hakları tamamen göz ardı edilmemiştir. 1980'ler, dünya çapında bir iktisadi değişim dalgasına ve küreselleşme eğilimine sahne olmuş ve tarım politikaları bunların da etkisiyle dönüşmüştür. (Yavuz ve Karaman, 2012: 172). 1980'li yıllardan itibaren etkisini hissettiren bu değişim unsurlarının AB ülkelerinin tarımına ve çiftçilerine de çeşitli yansımaları olmuştur. AB ülkeleri, serbest ticaret anlayışının gittikçe güçlendiği bu süreçte çiftçilerin, söz konusu gelişmelerden daha az etkilenmesi için çeşitli çalışmalar yapmıştır. 1947'de kurulan GATT, ticareti serbestleştirmeyi hedeflemekteydi. Onun ardılı olan DTÖ bünyesinde yapılan anlaşmalar kapsamında, üye devletlerin tarım üreticisine yönelik kamusal desteklerinin ve ihracat sübvansiyonlarının tedrici olarak kaldırılması öngörülmektedir (Gültekin, 2012: 66). 1992 tarihli MacSharry reformları, üreticilerin, küresel örgütler ile AB üyeleri arasında yapılan anlaşmalardan olumsuz etkilenmesini önlemek amacıyla yapılmıştır. OTP'deki 1992 ve 1999 düzenlemeleri, daha tertipli ve daha az çarpık bir tarım siyaseti sunmayı hedeflemiştir (Haniotis, 2020).

AB bünyesinde uygulanan OTP, birlik mensuplarını küresel etkilerden, fiyat dalgalanmalarından, piyasa koşullarından korumak gibi işlevlere sahiptir. Bu noktada, AB'nin bu işlevinin öne çıktığı üç ülkeden bahsetmek mümkündür; Avusturya, Finlandiya ve İsveç.

Bilindiği üzere DTÖ, 1995'te kurulmuş bir uluslararası örgüttür. Bu örgütün izlediği politikalar, ülkelerin tarım üretimine karşı olumsuz sonuçlar doğabilmektedir. AB, bu durumu daha olumlu bir boyuta taşımak için bazı politikalar yürütmektedir. Bu noktada DTÖ'nün kurulduğu yıl olan 1995'te, AB'ye katılan üç

ülkeyi(Avusturya, Finlandiya, İsveç) ele almak DTÖ'nün ve AB'nin tarım üzerindeki etkisini bir arada inceleyebilmek için spesifik bir fırsat sunabilecektir.

Verilere göre İsveç'te, işçi başına düşen tarım üretimi geliri,1995'ten 2019'a kadar genel olarak artmıştır (Görsel 1). 2011'den sonra daha dalgalı bir çizgisel yapı oluşmuş olsa da 1995-2011 arasında birkaç istisnai durum dışında söz konusu değer istikrarlı olarak yükselmiştir.



Görsel 1. Üç AB Ülkesinde(Avusturya, Finlandiya, İsveç) 1995-2019 Yılları İçin İşçi Başına Düşen Tarım Geliri (Bin USD) Kaynak: Dünya Bankası (2021)
Not: Dolar kuru 2010 yılındaki seviyeye sabitlenmiştir.

Finlandiya'ya ilişkin veriler ışığında, bu ülkenin girdilerinde ciddi bir dalgalanmanın söz konusu olmadığı görülmektedir. Finlandiya'nın işçilerinin kişi başına düşen tarım gelirlerinin ivmeli bir şekilde arttığı ve 2019'a gelindiğinde 1995'e göre yüzde 100'ün üzerinde bir artış sağlandığı grafiğe yansımaktadır.

Avusturya, Finlandiya'ya benzer bir grafik çizmiştir. Bu ülkenin girdileri de başlangıç konumuna göre artmıştır. Avusturya, ele alınan üç ülke arasında işçi başına düşen tarım geliri açısından en zayıf konumdaki ülkedir. Analiz edilen bu üç ülke, DTÖ'nün kurulduğu 1995 yılında AB'ye üye olmuştur. Bir ülkenin işçi başına düşen tarımsal gelirinin artmasında çok sayıda farklı dinamikler etkili olabilir.

Meseleye, uluslararası örgütler bazında bakmak gerekirse, Avusturya, Finlandiya ve İsveç ülkelerinin tarımsal gelirlerinde ciddi olumsuzluklar görüldüğü söylenemez. Bu bağlamda, çok genel bir ifadeyle DTÖ üyeliğinin yaratmış olabileceği olumsuzlukların, AB üyeliği sayesinde dengelendiği yorumunu bu üç ülkenin verileri üzerinden yapmak mümkündür.

Türkiye'deki ve AB'deki Çiftçilerin Genel Görünümünün Karşılaştırılması

Küresel çapta etki sahibi ve küreselleşmenin taşıyıcılarından birisi olan DTÖ, tarım üzerinde de tüm uluslararası sistemi ilgilendirebilecek kararlar alabilme gücüne sahiptir ve bu niteliğini uluslararası ticareti serbestleştirme, sektörleri özel şirketlerin hâkimiyetinde yürütme, kamu harcamalarını kısma gibi amaçlar için kullanmaktadır. Bu hedefi gerçekleştirmeye yönelik eylem ve işlemlerin hem Türkiye'deki hem AB ülkelerindeki tarım üreticilerine doğal olarak etkisi vardır. Ancak bu etki, bu iki aktörün vatandaşlarına farklı düzeyde yansımaktadır.

AB ülkelerinde tarımla uğraşan nüfus Türkiye'ye nazaran çok daha az olduğu hâlde AB'nin tarım için ayırdığı bütçe Türkiye'nin ayırdığı bütçeden daha fazladır (Özkan ve Karaköy, 2018). Burada ikili bir durum ortaya çıkmaktadır. Türkiye gibi fazla sayıda çiftçi barındıran bir ülkede tarımın yeterince desteklenmemesi, bu sektördeki istihdamın yüksek olması nedeniyle geniş bir kitle üzerinde olumsuz sonuçlar yaratacaktır. Birçok kişinin yer aldığı tarım sektörüne yönelik devlet desteğinin artırılması ise kamu açığını artıracaktır. Burada Türkiye Cumhuriyeti devleti, tarım işçilerinin yoksullaşması ile kamu harcamalarının artması arasında bir seçim yapmak durumunda kalmakta ve özellikle son yıllarda neoliberal bir tercihte bulunarak küçük üreticiyi piyasa koşullarıyla karşı karşıya bırakmaktadır. Türkiye'de tarım



sektörüne yönelik kamusal destekler, miktar olarak artsa da bütçedeki pay açısından azalmaktadır (Özkan ve Karaköy, 2018: 154). Bu bilgiler ışığında, AB'li çiftçilerin küresel gelişmelerin olumsuz etkilerine karşı daha avantajlı bir durumda olduğu çıkarımı yapılabilir.

Genel bir bakışla, AB ülkelerinde tarımın istihdamdaki payı azalma eğilimindedir ve tarımın toplam istihdama oranı düşüktür. Türkiye'de ise bu oran yüzde yirmi civarındadır (Özkan ve Karaköy, 2018). Türkiye'de nüfus giderek artsa da tarım üreticisinin sayısı azalmakta ve özellikle 1980'lerden itibaren köyden şehre göç artmaktadır (Alpagu, 2019: 43). Türkiye'de kırdan kente doğru göç artsa bile tarım üretiminde yer alan kitlenin geniş olması, Türkiye'nin tarıma daha fazla önem vermesini gerektirmektedir. Kırsaldaki halkın toprağını terk etmesi, tarım politikalarında eksiklikler olduğunu göstermektedir. Türkiye'de çiftçilerin tarımdan vazgeçmesinin önemli bir nedeni, üreticinin kapitalist sistem içinde güçlü bir konuma erişememesidir.

Türkiye'nin zirai ham madde ürünlerine ilişkin ihracat girdileri son yıllarda artsa da ithalat miktarı daha fazla olduğu için tarımsal ham madde üzerindeki dış ticaret dengesi Türkiye aleyhinedir. (Aydın ve Aydın, 2018). Son dönemlerde tarımda üretimin düşmesi bu durumda önemli bir etkidir. Avrupa Birliği üyelerinin tarımsal ürün ihracatından elde ettikleri gelir 2002'den 2019'a kadar her yıl tarım ürünleri ithalat giderlerinden fazla olmuştur ve bu bağlamda, dış ticaret dengesi pozitif yöndedir (Eurostat, 2020).

Aksoy ve Yavuz (2012), Doğu Anadolu'da yaptıkları saha çalışmasında, küçükbaş hayvan sayısının azalma eğiliminde olduğunu, bu durumun temel nedeninin gelir düşüklüğü olarak öne çıktığını, üreticinin küçükbaş hayvan yetiştiriciliğini bırakmasında gelir yetersizliği faktörünün terörden bile daha büyük bir etken şeklinde süregeldiğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla, Türkiye'deki çiftçiler için gelir yetersizliği problemi, bazı bölgeler özelinde silahlı tehdit unsurlarından daha büyük bir sorun teşkil etmektedir. Buna karşın AB ülkelerinde Türkiye'deki kadar ciddi bir gelir düşüklüğü veya terör sorunu yoktur.

AB'nin Kasım 2021 itibarıyla resmen yirmi yedi üyesinin olduğu göz önüne alındığında, bu kadar geniş bir bölgesel örgüt temelinde ortak bir tarım siyaseti belirlemek kolay değildir. Türkiye, tek bir meclisle, hükümetle yönetilen bir ulus devlet olarak kendi içerisinde belirlediği politikalar açısından yaklaşık otuz farklı ulus devletten oluşan bölgesel bir entegrasyon kadar etkin bir tarım siyaseti ortaya koyamamaktadır. Uluslararası sistemde devletler temel aktörlerdir ve bölgesel örgütler, devletlerin üzerinde mutlak/tartışmasız bir egemenliğe sahip değildir. Buna karşın devletler, kendi iç siyasetlerinde kamuoyu üzerinde egemendir, kural koyucudur, iç hukuku düzenleme konusunda meşru bir yetkiye sahiptir. Bu minvalde, bir devletin tarımsal politikaları tasarlama hususunda bir uluslararası örgütten daha geniş bir hareket sahasına sahip olduğu söylenebilir. AB, bu duruma rağmen Türkiye Cumhuriyeti devletinden daha kurumsal bir tarım yapısı ortaya koymaktadır.

Bu bölümde ele alınan bütün faktörler göz önünde bulundurulduğunda, AB'nin tarıma yaklaşımında küçük üreticinin çıkarlarının da dikkate alındığını, ancak Türkiye'de durumun AB'deki kadar önemsenmediğini ileri sürmek mümkündür. Politika yapımcıların kırsal kesimin taleplerine verdiği önem, bu bölgelerdeki insanların refahını, genel mutluluğunu, buldukları yerdeki kalıcılıklarını etkilemektedir. Tarım politikaları, çiftçi hareketlerine de tesir etmektedir.

Türkiye'de Çiftçi Hareketleri

Türkiye'deki çiftçi hareketlerinin ülkesel düzeyde bir boyut kazandığına dair fazla sayıda örnek yoktur. Kırsal hareketler genellikle katılımın geniş olmadığı, eylemlerin uzun süre devam etmediği, güçlü bir örgütlenme görünümü sergilemeyen, tepkisel niteliktedir. Bu durumun çeşitli nedenleri olabilir. Her şeyden önce Türkiye'nin kırsal nüfusu, muhafazakâr bir profildedir ve bu bağlamda, siyasi seçim süreçlerinde dini/milliyetçi duygularını kendi ekonomik sorunlarının önüne alarak reyini ortaya koyabilmektedir. Bu nedenle, çiftçi nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde –bilhassa Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgelerinde- çok uzun yıllardır çoğunlukla ANAP, DYP, AKP gibi merkez sağ partiler seçimleri kazanmaktadır. Söz konusu partiler, neoliberal çizgide hareket etmektedir ve bu partilerin tarım politikaları da bu çizgidedir. Bölgedeki yoksul halkın her şeye rağmen sağcı partileri desteklemesi ve bu tutumdan uzun senelerdir vazgeçmemesi sağcı iktidarların bu bölge halkının sorunlarıyla ilgilenmemesindeki önemli faktörlerden birisidir. Bu şartlar üzerine düşünüldüğünde, Türkiye'deki muhalif kırsal eylemlerin çiftçilerin yaşadıkları sorunlara rağmen çok sınırlı kalması, halkın din ve milliyetçilik temelli duygularla hareket ederek kendi refahını arka planda tutmasına bağlanabilir.

Tüm bu faktörlere rağmen nadiren de olsa ülkenin önemli bir bölümünü etkileyen kırsal hareketler de gözlemlenebilmektedir. 2019 yılında, Kanadalı bir özel şirket olan *Alamos Gold*'un Kaz Dağları yakınındaki bir bölgede altın madeni işletmek için yaptığı hükümet destekli girişimler toplumun birçok kesiminden büyük tepki almış ve çok sayıda insan, söz konusu bölgeye giderek orada uzun süre boyunca şirketin faaliyetlerini engellemek için direnmiştir. Şirketin icra kurulu başkanı John McClusky, "Türkiye'den hiçbir izin alamayacağımızı sanıyorduk, ama hepsini aldık" ifadelerini kullanmıştır (Greenpeace, 2019). İşbu kırsal harekete yönelik katılım günden güne artmış ve süreç içerisinde, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Grup Başkan Vekilliği görevini yürüten, aynı zamanda Çanakkale Milletvekili olan Bülent Turan, "Kaz Dağları meselesine ilişkin yapılan eylemlerin tarıma ve turizme zarar verdiğini, eylemcilerin amacının yeşili korumak olmadığını, Çanakkale'de *Gezi Parkı'ndakine benzer* olayların planlandığını" iddia etmiştir (Sözcü, 2019). Görüldüğü üzere hükümet ve Alamos Gold şirketi bu olaylar esnasında ilk aşamada birlikte hareket etmiş ve halkın talepleri yeterince dikkate alınmamıştır. Daha sonra, şirketin izninin iptal edildiği ve iş makinelerinin bölgeden tahliye edildiği açıklanmıştır (Ataş, 2021). Kaz Dağları'ndaki madencilik faaliyetlerine karşı yapılan bu eylemlerin çevreci bir nitelikte olduğu görülmektedir. Kırsal hareketler, doğası itibarıyla, çiftçilerin ekonomik sorunlarıyla ilgili olarak gelişebilse de bazı durumlarda çevresel kaygılarla da bu türden eylemler icra edilebilmektedir. Doğaya zarar verilmesi sadece çiftçilerin değil, temelde tüm insanların bir sorunu olduğu için daha geniş kitleleri ilgilendiren sorunlar, büyük toplulukların süreçlere müdahil olmasıyla sonuçlanabilmektedir. Bu nedenle, Türkiye'de -genel bir bakışla ifade etmek gerekirse- kitlesel kırsal hareketler, çevrecilik ile temellendirilebilir. Sadece çiftçileri doğrudan ilgilendiren konularda çok geniş bir taban bulan kırsal hareketlere sık sık rastlamak kolay değildir. Özetle, Türkiye'de geniş kitlelerin katıldığı çiftçi hareketlerinin varlığından söz etmek zordur.

Bilhassa Karadeniz Bölgesi özelinde bakıldığında, zaman zaman yapılan çeşitli eylemler genelde uzun sürmemekte ve küçük çaplı kalmaktadır. Örneğin, hidroelektrik santrali(HES) yapımına karşı eylemlerde bulunan Karadeniz'de son yıllarda iki yüzden fazla HES yapılmıştır (Hürriyet, 2018). Bunun yanı sıra, bireysel olarak eylem yapılabilirdiği de görülebilmektedir ve Türkiye'deki çiftçi hareketleri genelde birey/grup boyutundadır. Buna dair çeşitli örnekler mevcuttur. İlk olarak, Ankara, Haymana'da süt üreticisi olan Zafer Özyiğit adlı bir çiftçi, Ziraat Bankası'ndan aldığı borçları ödeyemediği için kendisine haciz yaptırımı uygulandığını, saman ve yem alacak parayı bulamadığını söyleyerek hayvanlarından elde ettiği sütü, Ziraat Bankası'nın önünde yere dökerek eylem yapmıştır (Karasaban, 2019). Tarım üreticilerinin saman fiyatlarına ilişkin şikâyetlerinden doğan eylemlere dair örnekler geçmiş yıllarda da görülmüştür. 2013 yılında Kocaeli, Gölcük'te tarımsal faaliyetlerle meşgul olan bir grup köylü, artan saman fiyatları nedeniyle borçlarını ödeyemediklerini söyleyerek bir protesto eylemi gerçekleştirmişlerdir (Karasaban, 2013). Bursa, Yenişehir'de geçimini sağlamakta zorluk çeken çiftçiler, meyve ağaçlarını keserek üretimi sonlandırmıştır (DHA, 2019).

Türkiye'nin farklı coğrafyalarında yer alan çiftçilerin benzer sorunları vardır. Ancak bu çiftçiler, birbirinden çok farklı olmayan problemler yaşasalar da bir araya gelerek örgütlü bir çiftçi hareketi ortaya koymamaktadır. Çiftçilerin şikâyetlerini yetkililer genelde gidermemektedir. Kendi ürünlerini yok ederek eylem yapan çiftçiler, karşılarında bir muhatap dahi bulamamaktadır. Katılımın sınırlı olduğu bu eylemler çiftçilerin sorunlarını çözmediği gibi onların ellerindeki ürünlerin de yok olmasına neden olmaktadır.

AB Ülkelerinde Çiftçi Hareketleri

AB, temelleri 2. Dünya Savaşı'nın ardından atıldığı için köklü bir geçmişe sahip olan ve günümüzde dünyadaki en uç ekonomik entegrasyon olma özelliğini elinde tutan bir uluslararası örgüt olarak doğası gereği korumacılık politikasının dışında bir model tahayyül etmektedir. Korumacı politikaların bu nedenlerle tatbik edilmemesi AB'de ülkeler bazında çiftçi hareketlerine neden olabilmektedir. Bazı çiftçi grupları AB ülkelerinden yapılacak tarımsal ürün ithalatına bile karşı çıkan bir korumacılık yaklaşımı talep eden eylemler yapmıştır (Yıldırım, 2015). Korumacılık, AB'nin doğasına/felsefesine aykırıdır, çünkü AB, ekonomik bir entegrasyon kurma hedefindedir ve taraf ülkelerin korumacı politikalar uygulaması entegrasyon kurma amacı ile tezat oluşturmaktadır. Bu nedenle, AB ülkelerindeki bazı çiftçi hareketleri, korumacılığı yaygınlaştırmak isterken AB'nin temel dinamiklerine karşı bir talep ileri sürmüş olmaktadır.

Neoliberal ekonomi düzeninin en temel kaidelerinden bir tanesi de arzdaki artışın fiyatları düşürmesi meselesidir. Bu durum, tarım ürünleri için de geçerlidir. Bu bağlamda, tarım ürünleri arzının artması, söz konusu metaların fiyatının düşmesiyle sonuçlanacaktır. Bu genel kural göz önünde bulundurulduğunda, AB ülkelerinin tarım ürünleri ithal etmesi, fiyatların düşmesi nedeniyle çiftçileri olumsuz etkilemektedir. AB'de



gözlemlenen çiftçi hareketlerinin sebeplerinden birisi de arzın, ithalat yoluyla artırılarak iç piyasada fiyatların çiftçiler aleyhine düşürülmesidir (Yıldırım, 2015). Genel bir yorum yapmak gerekirse, AB, üretici ve tüketici talepleri arasındaki dengeyi korumak durumundadır. Bu bağlamda, tarım ürünlerinin dışarıdan alınması, üreticileri hoşnut etmese de fiyatlar düştüğü için tüketicilerin lehine olan bir durum olarak görülebilir. Ancak, tarımla uğraşan kesim, kendi maddi durumunu göz önünde bulundurarak söz konusu ithalat uygulamalarına karşı rahatsızlığını eyleme dökülebilmektedir.

AB'deki çiftçi hareketlerinin örgütlü bir görünümü vardır. Örneğin, Almanya'da kırk bin çiftçi traktörlerini kullanarak başkent Berlin'de bir araya gelmiş, burada trafik oluşturmuş ve hükümetin çevre hassasiyetini artıran önlemlerinin yarattığı sorunlar ile fiyatların düşmesini protesto etmiştir (Schulz, 2019). On binlerce çiftçinin bu şekilde organize olması, başkentte toplanması ve hükümete karşı ortak bir sesle gösteride bulunarak taleplerini iletmesi, söz konusu çiftçi hareketinin oldukça demokratik bir zeminde gerçekleştiğini ve burada bir örgütlülük sergilediğini ortaya koymaktadır. Almanya'daki çiftçilerin bu örgütlü tavrı, birliğin bir diğer üyesi olan Fransa'daki çiftçileri de harekete geçirmiştir. Fransa'daki çiftçiler, Almanya'dakilerin taleplerine benzer istekler sunarak eylem başlatmış ve Fransa'da bazı noktalarda trafik durdurulmuştur (İHA, 2019). AB'de *traktörlü eylem* örnekleri bununla sınırlı değildir. Bu hususta bir başka örneği, Yunanistan'daki çiftçiler teşkil etmiştir. 2016 yılında çok sayıda çiftçi bir araya gelerek şehirler arası yolları traktörleriyle trafiğe kapatmış, polis müdahalesine karşı taş, yumurta gibi materyallerle karşılık vermiş; Tarım, Kalkınma ve Gıda Bakanı Vangelis Apostolu'nun, bulunduğu binadan çıkmasını engellemişlerdir (Hürriyet, 2016). Görüldüğü üzere ek vergi ve sosyal güvenlik konularında yapılması planlanan düzenlemelere karşı icra edilen bu eylem, aktif olarak ülke içindeki işleyişi aksatmaya dönük bir nitelik de taşımıştır. Şubat, 2020'de İspanya'da on binlerce çiftçi bir araya gelerek fiyatların düşmesi, ABD'nin uyguladığı tarifeler ve Brexit gibi meselelerin kendileri üzerinde yarattığı olumsuzlukları protesto etmek için Valencia şehrinde traktörlü eylem yapmıştır (Penty ve Neuman, 2020). Bu bağlamda, AB'deki bazı çiftçi hareketlerinin daha ilımlı, bazılarının ise daha sert nitelikte olduğunu söylemek mümkündür.

AB'de görülen tarımsal eylemlerin farklı türleri de mevcuttur. 2019 yılında, AB'ye ait parlamento binası yakınlarında sürdürülebilir bir tarım için eylem yapılmıştır (Euronews, 2019). Bunun, AB Parlamentosu yakınlarında yapılan bir eylem olması, çiftçi hareketlerinin sadece ulusal hükümetlere karşı değil, aynı zamanda doğrudan AB politikalarına da karşı olabildiğini göstermesi açısından özgündür.

AB'deki çiftçi hareketleri, verilen örneklerde de görüldüğü gibi güçlü sendikalar ve kooperatifler tarafından desteklenen, hükümetler üzerinde baskı oluşturabilen oldukça teşkilatlı bir özelliktedir. Söz konusu kırsal hareketlerin, çiftçilerin refah düzeyinin göreceli olarak yüksek olduğu AB ülkelerinde gerçekleşmesi, varılan bu refah seviyesinde küçük üreticilerin kendi haklarını gerek ulusal düzeyde gerek AB düzeyinde yıllardır sürdürmesi faktörünün de etkili olduğunu düşündürmektedir. AB'deki çiftçilerin eylemlerinin zaman zaman barışçıl/demokratik bir çizgide bazı durumlarda ise kolluk kuvvetleriyle çatışmaya girmekle sonuçlanan sert bir profilde seyrettiği söylenebilir.

AB, yirmi yedi farklı devletten oluşan bir uluslararası entegrasyon olduğu için bu örgütte yer alan tüm aktörlerin kendilerine has bir tarım profili vardır. OTP, genel bir siyaset ortaya koysa da devletlerin kendi ulusal tarım politikaları da mevcuttur. Bu nedenle, tarımsal yapıları birbiriyle tamamen aynı olmayan bu ülkelerdeki çiftçi hareketlerinin nedenleri, demokratik düzeyleri, sonuçları daima aynı değildir.

Türkiye'deki ve AB'deki Çiftçi Hareketlerinin Karşılaştırılması

Türkiye ve AB ülkeleri arasında tarım politikaları açısından farklılıklar mevcuttur. Her şeyden önce iki aktörün de neoliberal politikalar uygulanmasını öngören küresel organizasyonlarla iştirak hâlinde oldukları bilinmektedir. Bunun yanı sıra, bu iştiraklerin taraflar üzerindeki etkilerinin farklı olduğunu söylemek mümkündür. AB, kendi kırsal kesimini Türkiye'ye nazaran daha fazla desteklemektedir. Bu noktada, kabataslak olarak düşünüldüğünde, Türkiye'deki çiftçi hareketlerinin AB'dekilerden daha yoğun, daha çok katılımlı olması beklenebilecektir. Ancak bu makalenin önceki bölümlerinde ele alınan veriler, durum böyle olmadığını, AB'deki çiftçi hareketlerinin Türkiye'dekilere göre çok daha fazla sayıda eylemci içerdiğini, Türkiye'ye kıyasla daha müreffeh durumda olan AB'li çiftçilerin, haklarını arama açısından çok daha aktif olduğunu göstermektedir.

AB'de on binlerce çiftçinin katılımıyla gerçekleşen çok sayıda eylem vardır. AB çiftçileri var olan haklarını korumak ve yeni haklar elde etmek için fiili olarak mücadele vermektedir. AB'nin demokratik yapısının Türkiye'ye göre daha gelişmiş, daha kurumsal durumda olması buradaki çiftçilerin hareket sahasını

genişletmektedir. Türkiye’de ise belirli düzeyde kitlesellik kazanan kırsal hareketler, çoğu zaman asayiş birimlerinin sert müdahalesi ile bastırılabilir. AB’de, halkın talepleri siyasetçilerin harekete geçmesini sağlayabilmektedir. Ancak Türkiye’de bu türden talepleri içeren kitlesel hareketlere AB’deki kadar sık rastlamak mümkün değildir. Hâlbuki Türkiye’deki çiftçilerin yaşam şartları AB’dekilerden daha düşüktür.

AB’de sendikalar ve kooperatifler genel olarak çiftçi hareketlerini desteklerken Türkiye’deki sendikal faaliyetler ile kooperatifler aracılığıyla yürütülen mücadeleler AB’ye göre daha sınırlıdır. Türkiye’deki tarım kooperatifleri ve sendikalar üzerinde hükûmetin etkisi vardır.

Covid-19 pandemisi Türkiye’de ve AB’de çiftçi hareketleri üzerine farklı etkiler doğurmuştur. Pandeminin etkisini sürdürdüğü Haziran, 2020 tarihinde, Konya’da tarım işçilerini taşıyan bir minibüsün karıştığı trafik kazasında tarım işçilerinin ve yanlarındaki çocukların bir kısmı yaralanmış, bir kısmı ise hayatını kaybetmiştir (Sönmez ve Yanık, 2020). Bu vaka, çeşitli açılardan bazı sorunların olduğuna işaret etmektedir. Her şeyden önce, dönemin Sağlık Bakanı Fahrettin Koca, pandemi sürecinde halkın birbirine karşı fiziksel aralığı belirli bir düzeyde tutmasını öngören *sosyal mesafe* uygulamasının gerekliliğini bu kazanın yaşanmasından önceki tarihlerde çeşitli beyanlarında açıkça ifade etmiştir (Hürriyet, 2020; Çalık Göçümlü, 2020). Söz konusu trafik kazasında ondan fazla tarım işçisinin bebek, çocuk, kadın/erkek ayrımı gözetilmeksizin bir minibüsün içerisinde seyahat etmesi resmî makamların sıklıkla dile getirdiği *sosyal mesafe* prensibinin yerine getirilmediğini göstermektedir. Bu bağlamda, tarım işçilerinin pandemi şartlarında temel bir gereklilik olan bir meselede dahi uygun şartlar altında çalışmadığı ve para kazanamamak ile salgın hastalığa yakalanma tehlikesini göze almak arasında bir tercih yapmak zorunda kaldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, tarım işçilerinin seyahatleri esnasında çocuklarının da onların yanında bulunması *çocuk işçiler* sorununun tarım sektöründe de görülebildiğini düşündürmektedir. Karatabanoğlu (2020), tarım işçileriyle yaptığı görüşmeler sonucunda, işçilerin çalışma sahası olan tarlalarda *sosyal mesafe* kuralının uygulanmadığını, dezenfektan ve maske ihtiyacının diğer temel gereksinimler karşısında ciddi ölçüde arka planda kaldığını, üretimin devam etmesi için salgın koşullarında gerekli önlemlerin alınmadığını aktarmıştır. Özetle, Türkiye’deki tarım işçileri, pandemi sürecinde geçim sorunlarının ötesinde, daha hayati nitelik taşıyan sağlık tehlikesi ile karşı karşıya kalmış ve bu hususta da gerekli tedbirlere muhatap olamamıştır. Tarım işçilerinin yaşadığı bu sorunlara karşı önlem alınması gerektiğine dair çeşitli söylemler muhalefet tarafından dile getirilmiştir (Toruntay, 2020). Ancak, salgın süreci özelinde bu olumsuzluklara karşı ciddi bir çiftçi hareketi gözlemlenmemiştir. Bu durumda, önceki örnekler de göz önünde bulundurulduğunda, salgın sürecinden kaynaklı bir tepkisizlik değil, genel bir durum hâline gelmiş bir hareketsizlik hem çiftçi tabanında hem muhalefette gözlemlenmektedir.

Türkiye’de bu tarz gelişmelerin yaşandığı pandemi sürecinde Almanya’daki çiftçiler hükûmetin azot kirliliğini azaltmak için uygulamak istediği plana karşı yol kapatma eylemi yapmıştır (DutchNews, 2020). Tarım işçiliği yaparak geçimini sağlamak üzere yüzlerce kilometre yol katetmek durumunda kalan ve bu yolculuk esnasında çocukların dahi hayatını kaybedebildiği Türkiye’de bu duruma karşı ciddi bir muhalif hareketlilik gözlemlenmez iken Almanya’daki çiftçiler henüz uygulamaya koyulmamış, plan aşamasında olan bir düzenlemeye karşı harekete geçmiştir. Ek olarak Almanya’daki bu gösterilerin ardından yolu kapatan bazı çiftçilerin polis tarafından gözaltına alındığı gerçeği de dikkate alınmalıdır (Meijer, 2020). Buradan yola çıkarak çiftçi hareketlerinin zaman zaman kolluk kuvvetlerinin müdahalesini de beraberinde getirebildiğini söylemek mümkündür. Ancak buradaki temel husus, çiftçilerin bir şekilde hak arayışına girebilmesi ve kamu otoritesine karşı bir eyleme girişebilmesidir. AB ülkelerinde, pandemi sürecinde, salgın koşullarının tarım üzerindeki kötü etkileri ile doğrudan alakalı eylemler de görülmüştür. Pandeminin yarattığı olumsuz ortamda, yedi AB ülkesinin çiftçileri, süt fiyatlarının artırılmasını sağlamak üzere bir dizi eylemde bulunmuştur (Clarke, 2020).

AB, Temmuz 2020’de, pandemiyi ekonomiyi olumsuz etkilerine karşı bir kurtarma paketi üzerinde anlaşmıştır (HaberTürk, 2020). Dünya genelinde birçok hükûmet, pandemiye karşı iktisadi mücadele kapsamında çeşitli paketler açıklamıştır. Ancak AB’nin bir entegrasyon olarak uzun süren tartışmalar ve çalışmalar sonucunda böyle bir paket ilan etmesi, bu entegrasyonun ciddiyetini ve açıklanan paketin gerçekçi olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, AB, karar alma aşamasında zaman zaman hantal bir profil çizebilse de alınan kararların uygulanması açısından güvenilir bir izlenim vermektedir. Bu durumun, tüm AB vatandaşları için olduğu gibi ilgili sahadaki çiftçiler açısından da avantajlı olduğunu ileri sürmek mümkündür.



Bu veriler dikkate alındığında, Covid-19 pandemisinin hem Türkiye hem AB tarımını olumsuz etkilediği görülmektedir. Türkiye'deki durum, sadece tarımsal üretimin düşmesi, çiftçilerin ekonomik parametrelerinin olumsuz bir seyre yönelmesi gibi iktisadi sorunsal şeklinde gerçekleşmemekte, doğrudan insan sağlığına karşı elverişsiz bir fiziksel yakınlığın oluştuğu, salgın hastalığa karşı gerekli koruyucu ekipmanların temin edilemediği bir menfiliğin biçiminde tezahür etmektedir. Pandemi, Türkiye'deki çiftçi hareketlerinin karakterini değiştirmemiştir. AB ülkelerindeki çiftçiler ise sağlık sorunlarından daha çok ekonomik problemlerle karşılaşmaktadır. Türkiye'de son dönemlerde yaşananlara karşı ciddi bir tepki oluşmazken AB'nin çeşitli ülkelerinde çiftçi hareketleri gözlemlenmektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında, Türkiye'deki çiftçilerin AB'li çiftçilere göre daha olumsuz şartlarda yaşadıkları hâlde harekete geçmediklerini, bunun yanı sıra neoliberal politikalar uygulayan merkez sağ partilere siyasi seçim süreçlerinde genel olarak yoğun bir şekilde destek verdiklerini düşünerek Türkiye'de çiftçi hareketlerinden ziyade bir *çiftçi hareketsizliği* durumunun olduğunu iddia etmek mümkündür. *Çiftçi hareketsizliği* ifadesi, daha zorlu koşullar altında yaşamalarına rağmen, ele alınan diğer devletlerdeki çiftçilere göre daha az harekete geçen, daha az muhalefet eden, daha sınırlı eylem yapan çiftçilerin bu tepkisizliğini tanımlamak için kullanılabilir. AB'deki çiftçilerin Türkiye'dekilerden daha iyi standartlara sahip oldukları hâlde Türkiye'deki çiftçilerden daha çok muhalif eylemler yapması, Türkiye'deki çiftçilerin durumunu *çiftçi hareketsizliği* şeklinde tanımlamayı mümkün kılmaktadır.

Sonuç

AB'deki çiftçiler Türkiye'dekilere kıyasla daha müreffektir. Bununla birlikte, AB'deki kırsal hareketlerin daha güçlü ve köklü olduğu görülmektedir. Türkiye'de, kırsal kesimi neoliberal siyaset anlayışı ile piyasa şartlarında yeterince desteklemeyen merkez sağ partiler yine bu kırsal kesim tarafından desteklediği için paradoksal bir durum oluşmakta ve bu yoksunluk yeniden üretilmektedir. Türkiye'deki çiftçilerin bu duruma karşı eylemsizliğini *çiftçi hareketsizliği* olarak ifade etmek mümkündür. Bu çalışma, kısaca, tarım sektöründe yer alan başka ülkelerdeki gruplara göre daha kötü şartlar altında yaşayan ve üretimini devam ettirmeye çalışan çiftçilerin kamu otoritesine karşı itaatkâr tutumunu sürdürmesi, örgütlü olarak harekete geçmemesi, hatta mevcut yönetici kadroyu desteklemeye devam etmesi durumunu çiftçi hareketsizliği şeklinde tanımlamayı önermektedir.

Bu hususta yapılabilecek başka bir çalışmada, güncel bir mesele olan Covid-19 pandemisinin Türkiye'deki ve AB'deki çiftçilerin genel durumuna ve çiftçi hareketlerine etkisi daha kapsamlı araştırılabilir. Ayrıca, Türkiye'deki çiftçi hareketsizliği durumunun nedenleri daha detaylı incelenebilir. Bu çalışma ile literatüre dahil edilmek istenen çiftçi hareketsizliği hipotezi başka veri setleri değerlendirilerek test edilebilir.

Özellikle Türkiye'de çiftçi hareketleri konusunda detaylı çalışmalara rastlanılamaması, AB'nin tarım politikalarının tüm üye devletlerde mutlak bir şekilde uygulanmayıp ülkelerin kendi ulusal düzenlemelerinin de tarım üzerinde etkili olması nedeniyle birlik üyelerinde tarım hususunda heterojen bir düzlem oluşması ve bu sebeple tüm AB ülkelerindeki çiftçilerin genel durumu ve çiftçi hareketleri için ortak yorumlar yapılamaması çalışmanın kısıtlı yanlarını oluşturan unsurlardır.

Kaynakça

- Aksoy, A., Yavuz, F. (2012). Çiftçilerin Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliğini Bırakma Nedenlerinin Analizi: Doğu Anadolu Bölgesi Örneği. *Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi*, 27 (2), 76-79.
- Alpagu, H. (2019). Karşılaştırmalı Bir Analizle Türkiye'de Tarım Politikası. A. G. Saygın ve M. Saygın içinde, *Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* (37-53). Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Anadolu Ajansı, (2019). Tarımsal desteklerde yüzde 37 artış. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/tarimsal-desteklerde-yuzde-37-artis/1618180>, (Erişim: 05.03.2021).
- Arslan Olcay, S.C. (2015). 2014-2020 Mali Politikası Kapsamında Ortak Tarım Politikasının Geleceğinin Değerlendirilmesi (Doktora Tezi). *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler Anabilim Dalı*,

- <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/35737/tez.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (Erişim: 05.03.2021).
- Ataş, H. (2021). Kazdağları'nda Kanadalı şirketin izni iptali edildi". <https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/kazdaglarinda-kanadali-sirketin-izni-iptali-edildi-6299661/>, (Erişim: 10.03.2021).
- Aydın, M., Aydın, B. (2018). Gıda Rejimi Çerçevesinde Türkiye'nin Tarımsal Dış Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme/An Evaluation on Turkish Agricultural Foreign Trade within the Framework of Food Regime. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 2 (1), 111-130 .
- Baker, A. (1979). Agriculture and Industrialization in Europe. *The Journal of Economic History*, 39(1), 313-315.
- Bolat, M. (2019). Prof. Dr. Fritz Baade'nin Türkiye'nin Tarımsal Sorunlarına İlişkin Görüşleri ve Çözüm Önerileri. A. G. Saygın ve M. Saygın içinde, *Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* (231-243). Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Clarke, P. (2020). Coronavirus: EU dairy farmers spraying milk powder in protest. <https://www.fwi.co.uk/business/markets-and-trends/dairy-markets/coronavirus-eu-dairy-farmers-spraying-milk-powder-in-protest>, (Erişim: 05.03.2021).
- Çalık Göçümlü, B. (2020). Sağlık Bakanı Koca'dan 'sosyal mesafe' uyarısı. <https://www.aa.com.tr/tr/saglik/saglik-bakani-kocadan-sosyal-mesafe-uyarisi/1867947>, (Erişim: 05.03.2021).
- DHA, (2019). Çiftçiler, meyve ağaçlarını kesti. <https://www.dha.com.tr/son-dakika/ciftciler-meyve-agaclarini-kesti/haber-1664629>, (Erişim: 05.03.2021).
- Doğrulukpayı, (2017). Tarıma Destekler Kanundaki Miktardan Daha mı Az?. <https://www.dogrulukpayi.com/iddia-kontrolu/kemal-kilicdaroglu/tarim-kanunu-21-madde-diyor-ki-milli-gelirin-en-az-yuzde-1-i-oraninda-ciftciye-destek-verilir-milli-gelir-ne-kadar-800-milyar-dolar-yuzde-bir-8-milyar-dolar-ciftciye-verildi-mi-hayir>, (Erişim: 05.03.2021).
- Döner, F.N. (2015). Rethinking Agricultural Policy in Turkey: International Context And Domestic Developments. *Eurasian Journal of Social Sciences*, 3(3), 30-51.
- Döner, F.N. (2016). Tarımdan Mega Projelere El Değiştiren Topraklar. *Toplum ve Bilim*, 138 (139), 67-84.
- DutchNews, (2020). Farmers blockade roads in protest against latest nitrogen rules. <https://www.dutchnews.nl/news/2020/07/farmers-blockade-roads-in-protest-against-latest-nitrogen-rules/>, (Erişim: 05.03.2021).
- Dünya Bankası Web Sitesi, (2021). Dünya Kalkınma Göstergeleri Veritabanı. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>, (Erişim: 05.03.2021).
- Euronews, (2019). Farmers protest near EU parliament for more sustainable agriculture. <https://www.euronews.com/2019/10/22/farmers-protest-near-european-parliament-for-more-sustainable-agriculture>, (Erişim: 05.03.2021).
- Eurostat, (2020). Extra-EU trade in agricultural goods. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Extra-EU_trade_in_agricultural_goods, (Erişim: 05.03.2021).
- Greenpeace, (2019). Kaz Dağları'nın Üstü Altından Değerlidir. <https://www.greenpeace.org/turkey/blog/kaz-daglarinin-ustu-altindan-degerlidir/>, (Erişim: 05.03.2021).
- Gutiérrez, A.C.M., Atela, T.R., Dueñas D.M. (2005). A Comparative Synthesis of 20th Century Agricultural Cooperative Movements in Europe. *Journal of Rural Cooperation*, 33 (1), 47-65.
- Gültekin, S. (2012). Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Birliği Ve Türkiye'nin Tarım Politikaları: Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 9, 56-70.



- Günay, H.F., Tunçer, M. (2017). Türkiye'de Tarıma Yönelik Desteklerin Avrupa Birliği Perspektifinden Değerlendirilmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4, 15-30.
- HaberTürk, (2020). Son dakika haberi AB kurtarma paketinde uzlaştı!. <https://www.haberturk.com/son-dakika-haberi-ab-kurtarma-paketinde-uzlasti-2750311>, (Erişim: 05.03.2021).
- Haniotis, T. (2000). Agriculture in the WTO: A European Union Perspective. *Journal of Agricultural and Applied Economics*, 32(2), 197-202.
- Hürriyet, (2016). Traktörlerle yolları kapattılar. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/traktorlerle-yollari-kapattilar-40043162>, (Erişim: 05.03.2021).
- Hürriyet, (2018). Karadeniz, HES denizi oldu... 10 yılda 203 HES yapıldı, 143'ü yolda. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/karadeniz-hes-denizi-oldu-10-yilda-203-hes-yapildi-143u-yolda-40711636>, (Erişim: 05.03.2021).
- Hürriyet, (2020). Bakan Koca'dan maske, sosyal mesafe ve seyahat uyarıları. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bakan-kocadan-maske-sosyal-mesafe-ve-seyahat-uyarilari-41536860>, (Erişim: 05.03.2021).
- IHA, (2019). Almanya'nın ardından Fransa'da çiftçilerden traktörlü eylem. <https://www.ih.com.tr/haber-almanyanin-ardindan-fransada-ciftcilerden-traktorlu-eylem-814032/>, (Erişim: 05.03.2021).
- Kandemir, O. (2011). Tarımsal Destekleme Politikalarının Kırsal Kalkınmaya Etkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3 (1), 103-113.
- Kara, M.K. (2019). Tarımda Temel Meseleler ve Çözüm Önerileri. A. G. Saygın ve M.Saygın içinde, *Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* (303-315). Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Karasaban, (2013). Çiftçilerden saman fiyatlarına protesto. <https://www.karasaban.net/ciftcilerden-saman-fiyatlarina-protesto/>, (Erişim: 02.11.2021).
- Karasaban, (2019). Ziraat Bankası'nın önünde sütlerini döken çiftçi şimdi kamyon şoförü oldu. <https://www.karasaban.net/ziraat-bankasinin-onunde-sutlerini-doken-ciftci-simdi-kamyon-soforu-oldu/>, (Erişim: 02.11.2021).
- Karatabanoğlu, S. (2020). Mevsimlik tarım işçileri: Tarlada sosyal mesafe yok. <https://www.dw.com/tr/mevsimlik-tarim-isçileri-tarlada-sosyal-mesafe-yok/a-53900367>, (Erişim: 05.03.2021).
- Kıyanç, S. (2019). Amerika Birleşik Devletleri Merkezi İstihbarat Teşkilatı(CIA) Arşivinde Türkiye Cumhuriyeti Tarımı. A. G. Saygın ve M. Saygın içinde, *Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* (261-273). Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Meijer, B. (2020). Dutch police detain about 50 farmers protesting over pollution rules. <https://www.independent.ie/business/farming/news/world-news/dutch-police-detain-about-50-farmers-protesting-over-pollution-rules-39351163.html>, (Erişim: 05.03.2021).
- Özkan, G., Karaköy, F. (2018). Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde Tarımsal Desteklerin Değerlendirilmesi. *İktisadi, İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 3 (6), 139-157.
- Penty, C., Neumann, J. (2020). Europe Farmers' Revolt Hits Spain Where Sanchez Has No Easy Fix. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-02-19/spain-tractor-protests-leave-sanchez-facing-first-bout-of-unrest>, (Erişim: 05.03.2021).
- Resmî Gazete, (2006). 5488 Sayılı Tarım Kanunu. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/04/20060425-1.htm>, (Erişim: 05.03.2021).

- Schulz, F. (2019). 40,000 farmers on tractors block Berlin in protest at new agricultural policy. (ECK, D. Çev.). <https://www.euractiv.com/section/agriculture-food/news/40-000-farmers-on-tractors-block-berlin-in-protest-at-new-agricultural-policy/>, (Erişim: 05.03.2021).
- Sönmez, H., Yanık, T. (2020). Tarım işçilerinin taşındığı minibüs ile TIR çarpıştı: 7 ölü, 11 yaralı. <https://www.dha.com.tr/yurt/konyada-feci-kaza-olu-ve-yaralilar-var/haber-1778953>, (Erişim: 05.03.2021).
- Sözcü, (2019). AKP'li Turan'dan Kaz Dağları çıkışı!. <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/akpli-turandan-kaz-daglari-cikisi-5279563/>, (Erişim: 05.03.2021).
- Toruntay, M.A. (2020). CHP Genel Başkan Yardımcısı Ağbaba: Mevsimlik tarım işçileri için yasal düzenleme yapılmalı. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/chp-genel-baskan-yardimcisi-agbaba-mevsimlik-tarim-iscileri-icin-yasal-duzenleme-yapilmali/1892637>, (Erişim: 05.03.2021).
- Yavuz, F., Karaman, C. (2012). Dünyadaki Eğilimler Işığında Türkiye Tarımsal Destekleme Politikalarının Değerlendirilmesi. *10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, Konya*.
- Yıldırım, A.E. (2015). Avrupa'da çiftçi eylemleri.... <https://www.dunya.com/kose-yazisi/avrupa039da-ciftci-eylemleri/24945>, (Erişim: 05.03.2021).

Extended Abstract

In this paper, we tried to investigate farmer movements in Turkey and the European Union countries. As we know, agricultural workers and producers could sometimes organize demonstrations against governments. In Turkey, we do not see such demonstrations as often as in the EU. In the light of our literature review, we suggest that it is possible to call this situation as farmers' inactivity. Suppose that there are two countries as A and B. The farmers of A are more prosperous than the farmers of B. Then, assume that although the farmers of A live in better conditions, they are more likely to protest the government and the farmers of B are more obedient to the government. We could name this action or nonaction as farmers' inactivity.

When we consider the agricultural policies of Turkey, we could say that neoliberalism has highly affected the farmers since 1980. Neoliberalism as an economic paradigm suggests that it is a useful choice to apply capitalism. That means governments are ought not to interfere in economic process. Hence, we could basically say that Turkey has become a capitalist state. In Turkey, most of the agricultural producers or workers have not been supported enough by government. In general, big companies benefit from government subsidies, while farmers need it. Moreover, there are various international organizations which were established to apply neoliberalism. IMF, WTO and World Bank are that kind of organizations, and Turkey is a member of them. These organizations want member governments not support the farmers. This is one of the most significant reasons why farmers of Turkey could not be supported enough by governments. The Covid-19 pandemic has made their working and living conditions worse.

The EU as an example of economic integration follows different agricultural policies than Turkey's. Our literature review shows that the EU improve various policies to protect their farmers. Because of agricultural subsidies, EU's farmers could live in better conditions than Turkey's farmers. Although EU's farmers are supported by their national governments and the EU, they often protest the authority. During the pandemic process, European farmers have organized well-attended demonstrations against the EU and national governments. They can get good results by this actions.

When we compare the behaviours of Turkey's farmers and the EU's farmers, we consider that the farmers of Turkey hardly ever protest the authority, while the farmers of the EU often do that. In fact, civilians who try to make a protest, they usually face intervention of police officers. We must add that sometimes the farmers of the EU can also face this problem. Additionally, the EU farmers' demonstrations are generally more well-attended than Turkey farmers'. When there is a demonstration in a European country, we can see thousands of tractors in cities.

When everything is taken into consideration, the EU farmers are richer and happier than the farmers of Turkey. Ironically, Turkey's farmers prefer to support centre-right, neoliberal political parties, however these parties do not prefer to support them. Thus, Turkey's farmers reconstruct their economic problems. They do not easily try to claim their right. In this article, we suggest calling this as farmers' inactivity.

